

Wiesław Boryś

Kraków

**Z problemów etymologii słowiańskiej:
zapożyczenie czy wyraz rodzimy**

0. Jednym z wielu problemów, z jakimi boryka się etymolog, badając systematycznie, nie wybiórczo, zasób leksykalny jakiegoś języka bądź dialektu, jest odróżnienie wyrazów rodzimych od wyrazów zapożyczonych. Trudności związane z takim odróżnianiem są szczególnie silne wówczas, gdy analizujemy słownictwo języka czy dialektu, które przez długi czas ulegało różnorodnym wpływom zewnętrznym i zawiera zatem liczne elementy obce, pochodzące z różnych języków i z różnych epok, zaadaptowane do systemu języka-biorcy, czasem przypadkowo zbieżne z elementami rodzimymi.

W trakcie analizy etymologicznej słownictwa słowiańskiego, przy przeglądzie dotychczasowych objaśnień etymologicznych, natrafiamy na wyrazy, które w literaturze etymologicznej interpretowane były dwojako, jako wyrazy rodzime, tj. pochodzenia słowiańskiego i jako wyrazy pochodzenia obcego czyli zapożyczone. Zwykle jest tak, że etymologie słowiańskie pewnych wyrazów przedstawiają badacze leksyki słowiańskiej, zwłaszcza jej prasłowiańskiej warstwy, zaś etymologie obce tych samych wyrazów badacze wpływów zewnętrznych na dany język czy dialekt. Okazuje się przy tym, że nieraz twórcy poszczególnych objaśnień etymologicznych nie znają objaśnień odmiennych, nie dyskutują więc interpretacji tych samych wyrazów różnej od interpretacji własnej i nie poczuwają się zatem do obowiązku przedstawienia argumentów przemawiających przeciw odmiennej wersji etymologicznej. Niedostateczne wykorzystanie wcześniejszych objaśnień poszczególnych wyrazów świadczy, rzecz jasna, o niedostatkach warsztatu badawczego.

Chcę tu dokładniej rozpatrzyć kilka wybranych przykładów, leksemów zaczerpniętych z gwar ludowych na dwóch krańcach Słowiańszczyzny, mianowicie z jednej strony z dialektów chorwackich (z gwar czakawskich i kajkawskich) i z drugiej strony z gwar kaszubskich, leksemów, które w etymologicznej literaturze slawistycznej interpretowano jako wyrazy rodzime, pochodzenia słowiańskiego, a w literaturze przedstawiającej wpływy obce na poszczególne języki czy dialekty są uznawane za zapożyczenia obce, np. romańskie czy niemieckie. Wybrane tu przykłady pozostają w związku z problemami rekonstrukcji prasłowiańskiej warstwy leksyki słowiańskiej.

1. W moskiewskim Słowniku etymologicznym języków słowiańskich znajdujemy rekonstrukcję prapostaci (jakoby prasłowiańskiej) **kova*. Jako podstawę tego rekonstruktury przytoczono chorw. dial. czak. *kôva* ‘kamieniołom’, bułg. dial. *ková* ‘obuch topora’ i słowac. rzadkie *kova* ‘podkowa’ (ESSJa, t. 12: 5). Ów rzekomy prasłowiański rzeczownik **kova* miałby być deverbativum od psł. **kovati* ‘kuć’, przy czym autorzy słownika przeszli do porządku na różnicami znaczeniowymi wyrazów, z których każdy oznacza inny desygnat. Przede wszystkim jednak nie dostrzegli, że wyrazy te nie mogą być tego samego pochodzenia z przyczyn fonetycznych. Rzecz w tym, że cytowane w moskiewskim słowniku czak. *kôva* ‘kamieniołom’, zaczerpnięte z ČDL (s. 453), pochodzi z gwar środkowej Dalmacji, w których doszło do identyfikacji pierwotnego $\bar{o}$ i $\bar{a}$ w rezultacie regularnego, poświadczanego w setkach przykładów rozwoju $\bar{a} > \bar{o}$. Bez większego trudu możemy więc stwierdzić, że *kôva* to lokalny wariant fonetyczny dobrze poświadczanego na terenie chorwackim rzeczownika *káva* ‘kamieniołom’, znanego przede wszystkim gwarom czakawskim (np. Jardas 1957: 394, Piasevoli 1993: 132, Baničević 2000: 116, Mohorovičić 2001: 111, Kranjčević 2003: 298, Cebalo 2005: 77, Baldić-Đugam 2006: 130, Kalogjera/Svoboda/Josipović 2008: 148, Petrić 2008: 139, Ivančić Đusper/Bašić 2013: 119, Šimunić 2013: 308), ‘miejsce, gdzie się wydobywa kamień lub piasek’ (Lukežić/Zubčić 2007: 304, Vranić/Oštarić 2016: 298), *kâv* f. ‘miejsce, gdzie się kopie piasek, glinę itp.’ (Mahulja 2006: 112), a także w odmiankach fonetycznych *kâva* (Jurišić 1973: 58), *kâva* (Nikolić 2000: 135, Velčić 2003: 164, Juraga 2010: 129, Milat 2016: 195) i oczywiście *kôva* (Milevoj 2006: 133, Šimunović 2009: 404, Barbić 2011: 131, Valčić 2012: 93, Benčić 2014: 252). Obok zwykłego znaczenia ‘kamieniołom’ w gwarach występują znaczenia ‘jama, wykop’ (np. *kava* – Kućarić 2001: 142, Rusković 2001: 43; *kôva* – Roki-Fortunato 1997: 241; *káva* ‘dziura w ziemi, gdzie kopano boksyt’ – Gagić 2017: 115), ‘kopalnia’ (np. Ferenc/Ferenc 2001: 31, Lukežić/Zubčić 2007: 304, Kalčić/Filipi/Milovan 2014: 113; *kâva* – Velčić 2003: 164). Przytoczone dane wskazują, że rzeczownik *káva* (w różnych wariantach fonetycznych i wyjątkowo morfologicznych) występuje w licznych wyspowych i lądowych gwarach czakawskich od Półwyspu Istria do Półwyspu

Pelješac, warto również wspomnieć, że w podstawowym znaczeniu ‘kamieniołom’ znany jest także niektórym gwarom sztokawskim, np. w Imotskiej krainie (Šamija 2004: 152), w Boce Kotorskiej (Skok ER, t. 2: 66), a nawet na obszarze słoweńskim (*kāva* – Gregorič 2014: 116). Natomiast nie odnaleziono tego wyrazu w chorwackich gwarach w Austrii, na Węgrzech i Słowacji, z czego można wnioskować, że nie istniał w gwarach chorwackich przed migracjami do Burgenlandu. Rozpatrywany rzeczownik *kāva* to zapożyczenia z włos. *cava* (i weneć. *cava*) ‘kamieniołom; kopalnia; jama; pieczara’, o czym szczegółowo informuje P. Skok (ER, t. 2: 66), nie przytaczając wszakże postaci z *-o-*.

Do tego samego rezultatu można było dojść inną drogą, biorąc pod uwagę romańskie pochodzenie czakawskiego słownictwa z zakresu eksploatacji kamienia (zwłaszcza wydobycia marmuru na wyspie Brač) lub po prostu kojarząc nazwę kamieniołomu w gwarach, w których roi się od zapożyczeń romańskich (weneckich i tokańskich), z odpowiednim wyrazem włoskim. Zatem jest oczywiste, że rekonstrukcja prapostaci **kova* jest bezzasadna, gdyż wyraz chorwacki jest zapożyczeniem, zaś bułg. *koβá* i niepewne słowac. *kova* to lokalne, powstałe niezależnie derywaty od miejscowych kontynuantów psł. czasownika **kovati*.

2. Czakawski termin rybacki *kojiti* ‘związać, składać w kręgi linę od sieci rybackich’, poświadczony na wyspach Archipelagu Kwarnerskiego (na wyspach Krk, Cres, Lošinj – RJAŻ, t. 5: 167; Skok ER, t. 2: 120; Vinja JE, t. 2: 89), w nowszych źródłach też na wyspie Ist w pobliżu Zadaru (*kujiti, kòjim* ‘związać w krąg linę, sieć’ – Smoljan 2015: 180). P. Skok (ER, t. 2: 120) był skłonny powiązać czakawski wyraz rybacki z czes. *kojiti* ‘koić, łagodzić, uśmierzać’, pol. *ukoić*. Jego zdaniem mógłby to być zatem reliktowy na terenie chorwackim kontynuant psł. **kojiti* ‘uspokajając, uśmierzać’, poświadczonego poza tym w większości języków słowiańskich. Objaśnienie Skoka, który wzorował się na tłumaczeniu M. Tentora (1925–1926: 204–207)¹, zakwestionował romanista i badacz chorwacko-romańskich kontaktów językowych Vojmir Vinja (JE, t. 2: 89). Wskazał on, że źródłem czakawskiego wyrazu był rozpowszechniony nad Adriatykiem i Morzem Śródziemnym romański termin rybacki i marynarski, który w gwarach włoskich na wyspach Cres i Lošinj miał postać *coir* ze znaczeniem ‘związać linę’, w innych gwarach włoskich występował np. jego wariant *còier*; odpowiedni czasownik we włoskim języku literackim ma postać *cogliere* ‘zbierać, zrywać’ (z rom. **coligere*, łac. *colligere* ‘razem wiązać, łączyć; mocno spajać, wiążąc, krępować’). Nie ulega więc wątpliwości, że czak. *kojiti* ‘związać sznur, linę’ nie pozostaje w żadnym związku z psł. **kojiti*. Niesłuszna jest przy tym także końcowa uwaga P. Skoka

¹ Dziwne, że to objaśnienie przejęto w ESSJa (t. 10: 113), nie tylko zamieszczając czak. *kojiti* ‘związać linę’ w dokumentacji prapostaci **kojiti*, ale na dodatek próbując w objaśnieniu etymologicznym na tej podstawie rekonstruować praznaczenie leksemu prasłowiańskiego ‘skręcać’.

w artykule słownikowym *kōjiti*, gdzie twierdzi, że jedyną pozostałością psł. czasownika **kōjiti* na obszarze chorwacko-serbskim, poza tym wymienionym wyrazem rybackim (co, jak widać, okazało się błędne), jest prefigowany rzeczownik *pòkoj* ‘spokój’. Jest dziwne, że ani P. Skok, ani przygotowujący rękopis słownika do druku V. Putanec (z urodzenia kajkawiec, świetnie władający tym dialektem) nie zauważyli, że w wydanym za życia Skoka tomie chorwackiego słownika akademickiego jest odnotowany kajkawski czasownik *kōjiti* z XVII-wiecznego słownika Habellicia oraz przytoczono tam dwa poświadczenia gwarowe w znaczeniu ‘hodować (gojiti)’ z uwagą „u naše vrijeme u Topolovcu ... i u narodnoj pjesmi ugarskijeh Hrvata”: „Kak si me hranila, kak si me *kōjila*” (RJAZ, t. 5: 167). Obecnie wiemy, że wyraz ten odnotowano w wielu nowszych słownikach gwar kajkawskich: *kōjiti* ‘karmić piersią, o maciorze’ (Herman 1973: 84), *kōjiti*, *kōjim* ‘karmić piersią’ (Večenaj/Lončarić 1997: 136), *kōjiti*, *kōjim* ‘ts.’ (Dragija 2016: 106), *kōjiti*, *kōjim* ‘karmić niemowlę lub młode zwierzątko mlekiem, piersią’ (Belović/Blažeka 2009: 185), *kōjiti* ‘karmić piersią’ (Blažeka/Nyomárkay/Ráč 2009: 127, Blažeka w druku), *kuójet* (*kójet*), *kuójen* ‘wychowywać, pielęgnować dziecko’ (Pavešić/Magaš/Laloš 2006: 156). Czasownik jest również bardzo dobrze poświadczony w dawnych zabytkach piśmiennictwa kajkawskiego (między innymi w słowniku Habellicia): *kōjiti* ‘karmić, karmić piersią’, ‘hodować, pielęgnować’, ‘zaopatrywać w pożywienie’, *kōjiti se* ‘karmić się, żywić się’, ‘hodować się’ (RKajk, t. 2: 315).

Kajk. *kōjiti* ma odpowiedniki w kilku językach słowiańskich, np. w słowen. *kōjiti* ‘wychowywać, hodować’, pol. *koić* ‘uspokajać, łagodzić, uśmierzać’, czes. *kōjit* ‘karmić (piersią)’, słowac. *kōjit* ‘ts.’. Wyrazy te kontynuują psł. **kōjiti* ‘uspokajać, uśmierzać, powodować, że ktoś (coś) spoczywa, jest w stanie spoczynku, uspokojenia’, archaiczny czasownik kauzatywny od psł. **čiti* ‘spoczywać’ (Sławski SE, t. 3: 329 z dalszą litetaturą, Boryś SEJP 242). Kajkawskie znaczenia ‘karmić (piersią); hodować, pielęgnować; zaopatrywać w pożywienie’, częściowo mające paralele w innych językach słowiańskich, są niewątpliwie wtórne, musiały powstać z wcześniejszego ‘uspokajać przez opiekę, pielęgnować, karmienie (zwłaszcza piersią)’.

3. Interesującym wyrazem jest czakawski rzeczownik *lūča* ‘gruda ziemi’, znany najpierw z archaicznej czakawskiej gwary wyspy Susak (Hamm/Hraste/Guberina 1956: 166). Wydane w ostatnich latach liczne nowe gwarowe słowniki czakawskie przyniosły dalsze poświadczenie tego wyrazu (i jego lokalnych odmianek fonetycznych *lūčá*, *lūča*) ze znaczeniem ‘gruda ziemi’ z różnych części dialektu czakawskiego: *lūča* ‘gruda’ (Nikolić 2000: 142), ‘gruda ziemi’ (Bjažić/Dean 2002: 152), ‘kawałek twardej ziemi’ (Oštarić 2005: 224), ‘gruda ziemi wydobyta motyką lub pługiem’ (Valčić 2012: 110), *lūčá* ‘gruda ziemi uprawnej’ (Šimunić 2013: 363), *lūča* ‘gruda ziemi’ (Maričić 2000: 145). Z XX wieku po-

chodzą poświadczenia tego samego wyrazu z niektórych dalmatyńskich terenów sztokawskich: z tekstów zadarskiego pisarza Vladana Desnicy (*luća* ‘gruda ziemi’ – RSAN, t. 11: 644), istnieje wzmianka o używaniu wyrazu w tym znaczeniu w Primoštenie (Kosor 1955: 154). Dowody na istnienie wyrazu w przeszłości odnajdujemy w pewnych XVII- i XVIII-wiecznych słownikach odnoszących do sztokawskiego słownictwa z Dalmacji: u Tanclingera-Zanotiego *luća* ‘zeppa, stroppa di terra’ (Matić 1953: 266), u J. Jurina (*luća, grumen* ‘gleba’ – Kosor 1955: 154; *luća zemlje* ‘gleba’ – Kale 1999: 122). Wyraz, bez dokładnych odpowiedników w innych językach słowiańskich, wiązałem przede wszystkim ze słow. dial. *glûta* ‘guz, obrzmienie w kształcie guza, wybrzuszenie’, ‘sęk, zgrubienie na drzewie’ oraz z bliskimi postaciami, np. ros. dial. *злыда* ‘bryła, kawał, gruda’, bułg. dial. *злыжд* ‘sęk; węzeł’, maced. *злыжд* ‘sęk; kostka u nogi’, dial. ‘węzeł’ (Boryś 1999: 136–137). Sądziłem, że można wyprowadzać chorw. *lûća* z prapostaci **glut-ja*, derywatu z suf. *-ja* od psł. rzeczownika **gluta* (z wariantem **gluda*) w domniemanym znaczeniu ‘zwarta bryła czegoś; guz, wybrzuszenie, sęk’. Pewność tego objaśnienia, przedstawionego tu w skrócie, mąciła mi jednak świadomość pewnej wyjątkowości wyrazu na gruncie słowiańskim i jego występowania na terenie silnego oddziaływania romańskiego. Dlatego też w swoim objaśnieniu pisałem „Geografia *lûća* mogłaby sugerować romańskie pochodzenie wyrazu. Jednak nie udało się odnaleźć prawdopodobnego romańskiego źródła ewentualnego zapożyczenia” (Boryś 1999: 136). V. Vinja (JE, t. 2: 148), nie znając zresztą tej mojej próby etymologicznej, sugeruje jako przypuszczalne źródło chorw. *lûća* romański przymiotnik *luteus* ‘błotny’, derywowany od łac. *lutum* ‘błoto’, wskazując (ale i starając się to wyjaśnić) na słabą stronę swego objaśnienia, mianowicie rozwój semantyczny ‘błoto, gnój’ > ‘ziemia’ (znaczenie ‘gruda ziemi’ tłumaczy chyba w jakiś sposób zapisane przez Vinję (l.c.) na wyspie Susak znaczenie ‘gruda mokrego błota’). Dziś jestem przekonany, że ze względu na geografie chorw. *lûća* etymologia Vinji jest bardziej prawdopodobna, choć nie do końca dowiedziona (z tego powodu objaśnienie wyrazu usunąłem z chorwackiej wersji książki – Boryś 2007). Oczywiście problemem pozostaje prasłowiańska geneza innosłowiańskich wyrazów wspomnianych wyżej, zwłaszcza że słow. *glûta* ma prawdopodobne odpowiedniki indoeuropejskie w gr. *γλοτός* ‘pośladek’ i w ags. *clūd* ‘kamienna bryła’ (zob. SP, t. 7: 140, 158).

Intrygujące jest odrębne znaczenie *lûća* ‘trupia czaszka’ odnotowane w czakawskiej gwarze Komiży na wyspie Vis (Mardešić-Centin 1977: 289; ČDL 508); tego znaczenia Vinja (l.c.) nie tylko nie objaśnia, ani nawet nie wspomina. Być może mamy tu do czynienia z przeniesieniem znaczenia ‘gruda ziemi, bryła’ na (znajdowaną w ziemi, oblepioną ziemią?) podobną kształtem trupią czaszkę, ale nie udało się wskazać żadnej paraleli takiego rozwoju znaczeniowego. Zapewne znaczenie ‘trupia czaszka’ nie było ograniczone do wyspy Vis. Wskazuje na to

zapisany na wyspie Brač, co prawda w specjalnym znaczeniu, rzeczownik *lūća* ‘gatunek ćmy (vrsta noćnog leptira)’ (Šimunović 2009: 446). Jest bardzo prawdopodobne, że wyraz ten to nazwa ćmy zmierzchnica trupia główka (*Acherontia atropos*), która na grzbiecie ma dobrze widoczny rysunek przypominający trupa czaszkę, trupa główkę. Osobliwa „ozdoba” tej wielkiej ćmy, częściej w rejonie śródziemnomorskim i wędrującej aż na północ Europy, uzasadnia jej nazwy w różnych językach, np. chorw. i serb. *mrtvačka glava*, słoweń. *smrtoglavac*, bułg. *мъртвашка глава*, maced. *мртчка глава*, pol. *zmierzchnica trupia główka*, czes. *lišaj smrtihlav*, ros. *мёртвая голова*, ukr. *бражник мертва голова*, niem. *Totenkopfschwärmer*, ang. *death's-head hawkmoth*, franc. *sphinx tête de mort*, włos. *sfinge testa di morto*.

4. Podobne problemy związane są z objaśnieniami etymologicznymi pewnych wyrazów kaszubskich, np. kasz. *klëpa* ‘ławica piaskowa wystająca ponad poziom morza’. W słowniku Sychty wyraz ten ma poświadczenie z Gdyni (Sychta SGK, t. 2: 166); Lorentz zapisał ten rzeczownik (*klëpa* ‘Klippe’) w Rewie (Lorentz PW 351). W moskiewskim Słowniku etymologicznym języków słowiańskich wyraz kaszubski umieszczono pod hasłem **klupa/*klupь/*klupь*, zawierającym również chorw. i serb. *klûpa* (dawne i dial. *klup* f.) ‘ławka’, bułg. dial. *кльпа* ‘ts.’ i maced. *кльпа* ‘ts.’ (ESSJa, t. 10: 77–78). Autorzy słownika nie wątpią w identyczność lokalnego wyrazu kaszubskiego, nie mającego odpowiednika na reszcie obszaru zachodniosłowiańskiego i należącego do innego działu leksyki, mianowicie do słownictwa morskiego, z wyrazami południowosłowiańskimi nazywanymi jeden ze sprzętów domowych. Zdaniem autorów słownika wyraz kaszubski stanowi dowód, że leksem nie jest ograniczony do obszaru południowosłowiańskiego, a ponadto ma wspierać rekonstrukcję praformy z rdzennym *-u-*: „Своеобразие случаев объединенных здесь под **klupa* (и т.д.), в том, что они обнаруживают хорошо засвидетельствованное значение ‘скамья’ и в то же время – по болг<арским> и лехитским данным – весьма достоверную праформу без носового **klup-*” (ESSJa, t. 10: 77). Wyprowadza się więc kasz. *klëpa* z praformy **klupa*, nie zwracając uwagi na szczegół fonetyczny: przy takim objaśnieniu realnie istniejąca postać kaszubską trzeba by uznać za formę z bylaczeniem. Przyjmowany przez autorów słownika rozwój semantyczny ‘ława (sprzęt do siedzenia)’ > ‘ławica piaskowa’ byłby możliwy, jak wskazuje pol. *ławica*, chorw. *klûpa* ‘ławica piaskowa wzdłuż brzegów rzecznych i morskich’, jednakże nic nie wskazuje, by w kaszubszczyźnie kiedykolwiek istniało prymarne znaczenie ‘ława’. Ale przytoczonej rekonstrukcji i w konsekwencji objaśnieniu wyrazu kaszubskiego sprzeciwia się materiał słowiański. W językach południowosłowiańskich prócz wymienionych postaci w znaczeniu ‘ława’ występują także formy jednoznacznie wskazujące na rdzenne **o-*: Słownik etymologiczny języków słowiańskich w odrębnym artykule słownikowym pod praformą **klōpa*, **klōpь* umieścił csł. *klōpь* ‘ława’ i sło-

weń. *klôp* ‘ts.’ (ESSJa, t. 10: 76), tu by trzeba dodać dobrze poświadczony chorw. dial. kajk. *klôp* f. / *klôpa* ‘ts.’, np. *klôp* (Hrg 1996: 70), *klôp* (Večenaj/Lončarić 1997: 133), *klôp* (Lipljin 2002: 298, Dragija 2016: 104), *kl'op* / *kl'opa* (Belović/Blažeka 2009: 182, Blažeka/Nyomárkay/Rácz 2009: 125), *klôpa* (Bujan-Kovačević 1999: 23), *kl'oupa* (Blažeka/Rob 2014: 172). Nie ulega wątpliwości, że tu powinny być zaliczone południowosłowiańskie wyrazy zawierające rdzenne *-u-*, pochodzące z wcześniejszego **-ǫ-*, jak pokazuje zwłaszcza forma *klop* (z *o* < **ǫ*) w chorwackim dialekcie kajkawskim. Nie sprzeciwia się temu bułg. *κλύνα* (właściwie tylko zachodniej części bułgarszczyzny) i maced. *κλυна* ‘ława’, gdyż jako wyraz występujący na terenach graniczących z obszarem serbskim uznawany jest zasadnie za zapożyczenie serbskie (BER, t. 3: 475), zresztą w zachodnich gwarach bułgarskich i macedońskich nie ma przykładów z rozwojem **ǫ > u*. Analiza materiału południowosłowiańskiego pozwala stwierdzić, że dla wszystkich przytoczonych wyrazów ze znaczeniem ‘ława’ istniejących u południowych Słowian uzasadniona jest rekonstrukcja jednej wspólnej praformy **klǫpъ*. Próbę rozbicia jednego genetycznie wyrazu na dwie praformy (z rdzennym **ǫ* i z rdzennym **u*) w moskiewskim słowniku etymologicznym trzeba uznać za nieuzasadnioną. Nie ma też potrzeby odtwarzania prapostaci na *-a*, gdyż historyczny materiał chorwacki wyraźnie pokazuje, że chorw. i serb. *klupa* (> bułg. i maced. *κλυна*) jest postacią młodszą, powstałą przez przejście rzeczownika rodzaju żeńskiego, należącego pierwotnie do tematów na *-ǫ*, do tematów na *-a*.

Skoro fakty południowosłowiańskie nakazują rekonstrukcję praformy **klǫpъ*, to zaliczanie do tego leksemu kasz. *klëpa* nie jest możliwe, gdyż *ə* nie jest oczekiwany kontynuantem tylnej samogłoski nosowej. Istotny jest też fakt, że w kaszubskim słownictwie odnoszącym się do morza znaczny udział mają wyrazy zapożyczone z niemieckiego. Wszystko to wskazuje, że kasz. *klëpa* nie należy łączyć z wyrazami południowosłowiańskimi, lecz trzeba widzieć w nim zapożyczenie niemieckiego wyrazu morskiego *Klippe* ‘rafa (schroffer, steil hervortretender Felsen im Meer)’ z regularnym przejściem niemieckiego *ř* do kaszubszczyzny jako *ə*. Różnica znaczeń między niemieckim ‘rafa, skała stercząca w morzu’ i kaszubskim ‘ławica piaskowa wystająca ponad poziom morza’ jest mniejsza, niż można by sądzić, w obu wypadkach chodzi o podobną przeszkodę w żegludze (zresztą Lorentz jako znaczenie kasz. *klëpa* podał niemieckie ‘Klippe’). Niemiecką genezę kasz. *klëpa* pokazał już F. Hinze (1965: 268), zob. też SEK (t. 3: 45–46).

W obu rozpatrywanych tu artykułach słownikowych słownika moskiewskiego w dokumentacji umieszczono bezpodstawnie inne jeszcze wyrazy bez związku semantycznego, niewątpliwie odmiennego pochodzenia. W haśle **klǫpa/*klǫpъ* przytoczono kasz. *klëpa* ‘krowa (pogardl.)’, ‘obelżywie o kobiecie’ (Sychta SGK, t. 2: 160), z niezrozumiałych powodów odrywając ten wyraz od pol. *klepa* ‘samica łosia’, pogardl. ‘kobieta otyła, rozlazła, niechlujna’, dial. ‘stara, ociężała

krowa', umieszczonego w innym artykule słownikowym pod rekonstrukcją **klęръ(jь)*/**klępa* (ESSJa, 10: 34–35).

W haśle *klupa/**klupъ*/**klupъ* znajdujemy również niemieckie zapożyczenia, np. bułg. dial. *кlyn* 'drewniany przyrząd do mierzenia kubatury okrągłych pni drzew', chorw. *klupa* 'przyrząd do mierzenia średnicy pnia drzewa; przyrząd do mierzenia wielkości poszczególnych części ciała bydła' (ESSJa, t. 10: 77), pochodzące z niem. *Kluppe* 'kleszcze, obcęgi', w języku technicznym m.in. 'średnicomierz do mierzenia grubości drzewa'. Z tego samego źródła pochodzi polski termin leśniczy *klupa* 'średnicomierz, przyrząd do mierzenia grubości drzew na pniu lub okrągłego drewna ściętego' i zapewne kasz. *klupa* 'młotek do wybijania liczb w sprzedanym drzewie' (Sychta SGK, t. 2: 172).

Z powyższych rozważań wynika, że uzasadniona jest tylko rekonstrukcja jednej prapostaci prasłowiańskiej *klǫpъ f. 'ława' i to postaci poświadczonej jedynie na obszarze południowosłowiańskim, mającej jednak prawdopodobny odpowiednik na terenie bałtyckim, mianowicie w strpus. *clumpis* 'stolek' (ale bez pewnej dalszej etymologii, ERHJ 452).

* * *

5. Rozpatrzone przykłady uświadamiają, mam nadzieję, jak ważna w etymologizowaniu jest dogłębna analiza semantyki badanych leksemów, by nie łączyć pozornie identycznych wyrazów o całkowicie odrębnych w rzeczywistości znaczeniach i w związku z tym o różnym pochodzeniu. Bardzo ważne jest przy tym uwzględnianie całości wpływów obcych w poszczególnych działach leksyki danego języka i jego dialektów. Okazało się także, że etymologowie nieraz nie biorą dostatecznie pod uwagę szczegółowych procesów fonetycznych i morfologicznych zachodzących w dialektach różnych języków słowiańskich. Uwidoczniło się również ogromne znaczenie materiałów dialektalnych dla badań etymologicznych, zwłaszcza udostępnionych w najnowszych słownikach gwarowych.

Źródła i literatura

- Baldić-Đugam R., 2006, *Besede kaštelanske*, Kaštela.
 Baničević B., 2000, *Rječnik starinskih riječi u Smokvici na Korčuli*, Žrnovo.
 Barbić A., 2011, *Rječnik Pitava i Zavale*, Zagreb.
 Belović/Blažeka 2009, Belović S., Blažeka Đ., *Rječnik govora Svetog Đurđa (Rječnik ludbreške Podravine)*, Zagreb.
 Benčić R., 2014, *Rječnik govora grada Hvara. Fõrske riči i štõrije*, Hvar.
 BER, 1962–2017, *Български етимологичен речник* т. 1–8, София.

- Bjažić/Dean, 2002, Bjažić S., Dean A., *Zlarin. Kratka povijest i rječnik*, Zagreb.
- Blažeka Đ. (w druku), *Rječnik preloške skupine govora međimurskog dijalekta*.
- Blažeka/Nyomárkay/Rácz, 2009, Blažeka Đ., Nyomárkay I., Rácz E., *Mura menti Horvát tájszótár. Rječnik pomurskih Hrvata*, Budapest.
- Blažeka/Rob, 2014, Blažeka Đ., Rob G., *Rječnik Murskog Središća*, Zagreb.
- Boryś W., 1999, *Czakawskie studia leksykalne. Dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim*, Warszawa.
- Boryś W., 2007, *Čakavske leksičke studije. Praslavensko naslijede u čakavskome leksičkom fondu*, Zagreb.
- Boryś SEJP, 2005, Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Bujan-Kovačević Z., 1999, *Fužinski kaj*, Delnice.
- Cebalo R., 2005, *Razgovori na markanti. Stare lumbarajske riči*, Zagreb.
- ČDL, 1979, Hraste M., Šimunović P., Olesch R., *Čakavisches-deutsches Lexikon*, Bd. 1, Köln : Wien.
- Dragija S., 2016, *Kajkavski rječnik okolice Svetog Ivana Zelnice*, Sveti Ivan Zelnica.
- ERHJ, 2016, Matasović R., Pronk T., Ivšić D., Brozović Rončević D., *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika*, ured. R. Matasović, 1. sv., Zagreb.
- ESSJa, 1974–2016, *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, отв. ред. О. Н. Трубачев [róžniej A. Ф. Журавлев], вып. 1–40, Москва.
- Ferenca/Ferenca, 2001, Ferenc F., Ferenc I., *Riči trpanjskog govora*, Split : Trpanj.
- Gagić M., 2017, *Rječnik pazinskoga govora*, Pazin : Zadar.
- Gregorić J., 2014, *Kostelski slovar*, Ljubljana.
- Hamm/Hraste/Guberina, 1956, Hamm J., Hraste M., Guberina P., *Govor otoka Suska*, „Hrvatski dijalektološki zbornik”, knj. 1, s. 7–214.
- Herman J., 1973, *Prilog poznavanju leksičkog blaga u govoru Virja (Podravina)*, „Filologija”, knj. 7, s. 73–99.
- Hinze F., 1965, *Wörterbuch und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen)*, Berlin.
- Hrg F., 1996, *Ivanečki govor i rječnik*, Ivanec.
- Ivančić Đusper/Bašić, 2013, Ivančić Đusper Đ., Bašić M., *Rječnik crikveničkoga govora*, Crikvenica.
- Jardas I., 1957, *Kastavština. Građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, Zagreb.
- Juraga E., 2010, *Rječnik govora otoka Murtera*, Murter : Šibenik.
- Jurišić B., 1973, *Rječnik govora otoka Vrgade uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima*. II dio: *Rječnik*, Zagreb.
- Kalčić/Filipi/Milovan, 2014, Kalčić S., Filipi G., Milovan V., *Rječnik roverških i okolnih govora*, Pazin : Zagreb : Pula.
- Kale J., 1999, *Tematski odabir iz Kalepina*, [w:] *Jezikoslovac fra Josip Jurin. Zbornik radova sa znanstvenog skupa*, ured. V. Lakić, Primošten : Šibenik, s. 85–145.
- Kalogjera/Svoboda/Josipović, 2008, Kalogjera D., Svoboda M., Josipović V., *Rječnik govora grada Korčule*, Zagreb.

- Kosor M. 1955, *Zaboravljeni trojezični rječnici Josipa Jurina*, „Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti”, knj. 303, s. 119–210.
- Kranjčević M., 2003, *Rîčnik gäcke čakävščine. Kõnpoljski divân*, Rijeka.
- Kučarić Kolende K., 2001, *Rječnik starih i stranskih riječi u lastovskome govoru*, Split.
- Lipljin T., 2002, *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin.
- Lorentz PW, 1958, Lorentz F., *Pomoransches Wörterbuch*, Bd. 1, Berlin.
- Mahulja I., 2006, *Rječnik omišaljskoga govora*, Rijeka : Omišalj.
- Mardešić-Centin P., 1977, *Rječnik komiškoga govora*, „Hrvatski dijalektološki zbornik“, knj. 4, 265–321.
- Maričić Kukljičanin T., 2000, *Rječnik govora mjesta Kukljica na otoku Ugljenu*, Zadar.
- Matić T., 1953, *Prva redakcija Tanclingerova rječnika*, „Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti”, knj. 293, s. 253–279.
- Milevoj M., 2006, *Gonan po nase. Rječnik labinske cakavice*. II izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Labin.
- Nikolić M., 2000, *Unije: kuželj vaf sarcu*, Mali Lošinj.
- Oštarić I., 2005, *Rječnik kolanjskoga govora ili ričnik mista Kolana na otoku Pagu*, Zadar.
- Pavešić/Magaš/Laloš, 2006, Pavešić M., Magaš B., Laloš Ž., *Réjč do ríči. Beséjdnék déjuonškega devoána. Rječnik delničkoga govora*, Delnice : Rijeka.
- Petrić Ž., 2008, *Rječnik starih splitskih riječi i izraza*, Split.
- Piasevoli A., 1993, *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku oliti libar saljski besid*, Zadar.
- RJAZ, 1880–1976, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knj. 1–23, Zagreb.
- RKajk, 1984–2016, *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, ured. B. Finka [później R. Katičić], knj. 1–5 (sv. 1–13), Zagreb.
- Roki-Fortunato A., 1997, *Libar Vîškiga Jazika*, Toronto.
- RSAN, 1959–2016, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Српска академија наука, Институт српскохрватског језика, т. 1–19, Београд.
- SEK, 1994–2010, Boryś W., Popowska-Taborska H., *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. 1–6, Warszawa.
- Skok ER, 1971–1974, Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, knj. 1–4, Zagreb.
- Sławski SEJP, 1952–1982, Sławski F., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1–5, Kraków.
- Smoljan A., 2015, *Rječnik govora otoka Ista*, II. izdanje, Zadar.
- SP, 1974–2001, *Słownik prasłowiański*, opracowany przez Zespół Zakładu Słowianoznawstwa (Instytutu Słowianoznawstwa, Instytutu Sławistyki) PAN pod red. F. Sławskiego, t. 1–8, Wrocław.
- Sychta SGK, 1967–1976, Sychta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław.
- Šamija I. B., 2004, *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*, Zagreb.

- Šimunić B., 2013, *Rječnik bibinjskoga govora*, Zadar.
- Šimunović P., 2009, *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Drugo dopunjeno i popravljeno izdanje, Zagreb.
- Tentor M., 1925–1926, *Prilog Bernekerovu rječniku Slavisches etymologisches Wörterbuch*, „Južnoslovenski filolog”, knj. 5, s. 202–214.
- Valčić A. T., 2012, *Rječnik govora otoka Ošljaka*, Zadar.
- Večenaj/Lončarić, 1997, Večenaj I., Lončarić M., *Srednjopodravska kajkavština. Rječnik govora Gole*, Zagreb.
- Velčić N., 2003, *Besedar bejske tramuntane*, Mali Lošinj : Beli : Rijeka.
- Vinja JE, 1998–2004, Vinja V., *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, knj. 1–3, Zagreb.
- Vodopić N., 2006, *Kunovske stare riječi*, Kuna.
- Vranić/Oštarić, 2016, Vranić S., Oštarić I., *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu*, Novalja.

Summary

Selected problems of Slavic etymology: is it a borrowing or a native word?

One of the difficulties of Slavic etymology which also occur in works devoted to the reconstruction of Proto-Slavic vocabulary, is the problem associated with distinguishing words, with an identical or similar sound, of native origin, and borrowings. The article considers four situations of this kind. The reconstruction of the allegedly Proto-Slavic word **kova* one adduced the dialectal Croatian *kôva* ‘quarry’, whereas it is a local phonetic variant of the well-attested noun *kâva* ‘quarry; pit, trench; mine’, borrowed from the Italian (and Venetian) *cava* ‘quarry; mine; pit; cavern’. Among the descendants of the Proto-Slavic **kojiti* ‘to soothe, to alleviate’ one included the dialectal Croatian *kojiti* ‘to wind a rope, to haul in a net’, whereas it is a fishing term borrowed from the dialectal Italian *coir* ‘to wind a rope’; in this context one considered the dialectal Kajkavian Croatian *kojiti* ‘to breast-feed; to cultivate, to nourish’ (which heretofore was unfamiliar to Croatian scholarship), the actual descendant of the Proto-Slavic **kojiti*. The dialectal Croatian *lûća* ‘a lump of earth’ was said to be derived from the earlier **glut-ja* from the Proto-Slavic **gluta* ‘a dense lump of something; protuberance; knag’, whereas the geography indicates that it is more likely a Romance borrowing which is etymologically related to the Latin *luteum* ‘mud’. In this context one considered the Čakavian *lûća* ‘skull’ and ‘a species of a nocturnal moth (death’s head hawkmoth, *Acherontia atropos*), which is probably related with this Romance borrowing. Apart from the unquestionable Proto-Slavic **klopъ* ‘bench’ one also reconstructed

the proto-forms **klupь* **klupa*, whereas the Slavic words, which were supposed to indicate original forms featuring the root *-u-* are borrowings from German: Kashubian *klěpa* ‘a sandbank which protrudes above the sea level’ from the German *Klippe* ‘coastal rock’, Croatian *klupa* ‘an instrument which is used to measure the diameter of a tree trunk’ from the German *Kluppe*, which has the same meaning in the technical language.

Keywords: Slavic etymology, Croatian and Kashubian dialectal vocabulary, native lexemes, Romance and Germanic borrowings.